

ASPECTE ETNOLINGVISTICE ÎN STUDIILE LUI THEODOR CAPIDAN

de

Ana-Maria POP

Pornind de la o definiție foarte largă dată etnolingvisticii – „încercare[a] de a pune în corelație limba cu istoria și viața unui popor”¹ –, se poate afirma că istoria lingvisticii românești cunoaște o îndelungată tradiție a abordărilor de acest tip, concretizate în studii, mai mult sau mai puțin sistematice, bazate pe o metodologie mai mult sau mai puțin riguroasă, care fie propuneau soluții pentru anumite realități istorice, etnografice etc. din trecut pe baza faptelor de limbă (deseori această „metodă” era impusă de absența izvoarelor istoriografice), fie urmăreau modul în care diferitele aspecte extralingvistice se reflectă la nivelul limbii, al lexicului, în special.

Într-o accepție restrânsă, *etnografia lingvistică* (*etnolingvistica*) este un „domeniu de frontieră, în care investigațiile privind cultura materială și spirituală a unui popor și terminologia respectivă se dezvoltă după metode împrumutate din ambele discipline, concluziile obținute fiind utile amândurora”². Și această „dimensiune” este foarte bine reprezentată în lucrările lingviștilor români, elocvent în acest sens fiind și faptul că „școala română de etnografie a fost ilustrată, în prima jumătate a secolului XX mai ales prin specialiști de formație filologică”³. Este vorba, în principal, de școala lingvistică bucureșteană, care a promovat și a impus, prin studiile lui Ovid Densusianu, Tache Papahagi⁴ etc., o perspectivă largă, interdisciplinară, în care dialectologia, etnografia și folclorul își aduceau reciproc servicii. Asemenea abordări sunt prezente și-n lucrările

¹ Zamfira Mihail, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, în „Revista de etnografie și folclor”, 1989, nr. 4, p. 371.

² Idem, *Recherches d'ethnographie linguistique comparée du sud-est européen*, în „Bulletin AIESEE”, XI (1973), nr. 1-2, p. 140.

³ Idem, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, p. 369.

⁴ Tache Papahagi este și autorul primului curs universitar de *Etnografie lingvistică română* ținut, în 4 februarie 1927, în fața studenților de la Universitatea din București.

lingviștilor școlii clujene⁵, printre ai cărei reprezentanți de seamă se numără și Th. Capidan.

În lingvistica românească, numele lui Th. Capidan este legat, în principal, de studiul realităților românești sud-dunărene (aromâne și meglenoromâne), cărora le-a consacrat lucrări de mari dimensiuni, precum clasicele monografii *Aromânii*⁶ și *Meglenoromânii*⁷, dar și numeroase alte studii, articole etc., în care descrierea celor două dialecte este însoțită de ample informații privind istoria și modul de viață (ocupațiile, tipul de organizare socială și economică, obiceiurile, starea culturală etc.) ale acestor populații. Cunoașterea temeinică a tuturor aspectelor legate de viața aromânilor și meglenoromânilor, a idiomurilor vorbite de aceștia, precum și convingerea că limba este „un reflex al spiritului și al felului de a vedea lumea” (*Prefața* la volumul de studii *Limbă și cultură*⁸) și că în ea „se răsfrânge sufletul poporului nostru și întreaga realitate a vieții noastre spirituale” (*ibidem*), au avut drept rezultat o operă științifică a cărei trăsătură principală este, după cum pe drept cuvânt afirmă Mircea Borcilă, „considerarea fenomenului lingvistic în strânsă legătură cu factorul istoric, geografic și social-cultural”⁹.

Cu toate acestea, savantul aromân nu a folosit, cu unele excepții, această corelare a faptelor lingvistice cu cele extralingvistice într-o manieră sistematică și riguroasă, cu urmărirea tuturor aspectelor și implicațiilor inerente unei astfel de abordări, în unele cazuri analizele sale constituind doar premise pentru dezvoltări ulterioare, și nici nu a aplicat-o unei problematice riguros circumscrise, astfel încât, doar prin parcurgerea tuturor lucrărilor în care această modalitate de abordare este prezentă, considerate ca un tot unitar, se pot identifica „coordonatele” etnolingvistice ale operei sale.

⁵ Alături de S. Pușcariu, ale cărui considerații/analize realizate în spiritul acestei orientări pot fi regăsite în lucrări precum *Limba română. I. Privire generală*, București, Ed. Minerva, 1976; *Locul limbii române între limbile romanice*, București, Tipografia „Urbana”, 1920 etc., trebuie amintit și G. Giuglea – unul dintre primii lingviști români care a aplicat metoda „Wörter und Sachen” (vezi, în acest sens, articolul *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în orientul romanic*, în „Dacoromania”, II (1921-1922), p. 327-402); pentru alte aspecte privind această metodă vezi, în special, Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, EA, 1962, p. 70-80 și Zamfira Mihail, *Recherches d'ethnographie linguistique comparée du sud-est européen*, p. 140, 142.

⁶ *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Academia Română. Studii și cercetări, XX, 1932.

⁷ *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, Academia Română. Studii și cercetări, VII, 1925.

⁸ Theodor Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943.

⁹ Mircea Borcilă, *Opera lingvistică a lui Theodor Capidan*, în „Cercetări de lingvistică”, XXIV, 1979, nr. 2, p. 139.

O astfel de analiză a întreprins Mircea Borcilă în excelentul său articol *Theodor Capidan și studiile de etnolingvistică*¹⁰, identificând „două arii problematice¹¹ majore”: încercarea de definire, pe de o parte, a individualității idiomurilor românești sud-dunărene (cu precădere a celui aromân) în corelație cu modul de viață al populațiilor respective și, pe de altă parte, a aspectului balcanic al limbilor sud-est europene ca rezultat al unei mentalități comune întemeiată pe „unitatea de cultură și civilizație” (*Limbă și cultură*, p. 35).

Un prim aspect de natură etnolingvistică poate fi identificat în afirmațiile lui Th. Capidan cu privire la *caracterul conservativ*¹² al romanității balcanice, caracter considerat de savantul aromân ca fiind, în principal, o consecință a împrejurărilor în care a decurs viața acestor români, mai precis, a modului lor de viață izolat și tradițional. Acest conservatorism¹³ „puțin obișnuit” explică, în opinia aceluiași lingvist, *menținerea* populațiilor românești sud-dunărene sub forma unor *colectivități distincte* de cele ale populațiilor în mijlocul cărora trăiesc, atât prin păstrarea tradițiilor, obiceiurilor etc., cât și, mai ales, prin conservarea *structurii latine* a idiomurilor vorbite de aceștia. Cu toate că în studiile lui Th. Capidan apar formulări în care, sub aspectul puterii de conservare, este vizată global¹⁴ romanitatea sud-dunăreană, în marea majoritate a cazurilor

¹⁰ În „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte”, seria IV, tomul II (1979-1980), 1981, EA, p. 179-196.

¹¹ Pentru analiza considerațiilor teoretice ale savantului aromân cu privire la relația limbă-cultură, vezi Mircea Borcilă, *Theodor Capidan și studiile de etnolingvistică*, p. 192-196.

¹² Aprecierile lui Th. Capidan privind conservatorismul romanității sud-dunărene se găsesc cu precădere în primele sale articole (*Însemnătatea dialectului nostru aromânesc*, în „Lumina” [Bitolia], III, 1905, nr. 4, p. 106-111; *Conservatismul (sic!) dialectului nostru față de acela al limbii grecești*, în „Lumina” [Bitolia], IV, 1906, nr. 4, p. 97-101), care au un caracter mai mult de popularizare, fiind reluate în lucrări precum *Aromânii* sau culegerea de studii *Limbă și cultură* etc., însă sporadic și nesistematic, fără precizări suplimentare.

¹³ Un alt aspect, subliniat în repetate rânduri de Th. Capidan, strâns legat sau care decurge din acest conservatorism puțin obișnuit, este importanța mai mare, în ceea ce privește fenomenele arhaice, pe care o prezintă idiomurile sud-dunărene în comparație cu cel dacoromân pentru studiul istoric al limbii române: „[...] și dialectul dacoromân păstrează unele particularități [fonetice] arhaice care lipsesc în dialectele transdanubiene și mai ales în dialectul aromân. Cu toate acestea, din punctul de vedere al conservatismului, ele sunt de mai puțină importanță, mai întâi pentru că sunt locale, al doilea, fiindcă se arată numai în literatura veche. În dialectele transdanubiene, particularitățile arhaice sunt generale și există până azi în limba vorbită” (*Limbă și cultură*, p. 305).

¹⁴ Vorbind despre caracterul conservator al romanității sud-dunărene, se impune precizarea că este vorba doar de acele comunități de aromâni, meglenoromâni și istoromâni care au „reușit să se păstreze până în zilele noastre” [s.n. A.-M. P.] (*Aromânii*, p. 145) și nu de întreaga masă a vorbitorilor idiomurilor în discuție, fiind bine

este avut în vedere doar, sau cu precădere, dialectul aromân (fapt explicabil, deoarece, după cum se știe, dintre dialectele istorice ale limbii române, dialectul aromân este cel mai conservator), astfel încât și exemplele pe care le vom oferi, extrase din lucrările savantului aromân, se axează în principal pe fapte (lingvistice și extralingvistice) din domeniul aromânesc.

În ceea ce privește rezultatul în plan lingvistic al acestui conservatorism „puțin obișnuit”, surprind afirmațiile lui Th. Capidan potrivit cărora dialectul aromân și-a păstrat fondul latin „*nealterat*¹⁵ în partea lui gramaticală” (*Aromânii*, p. 144). Este greu de crezut, însă, că savantul aromân, autor al celor două valoroase monografii consacrate dialectelor aromân și meglenoromân și a atâtor altor studii privind idiomurile românești sud-dunărene, făcând aceste afirmații, avea în vedere păstrarea *intactă* a fondului latin, ci, mai degrabă, credem că aceste formulări reprezintă o modalitate de accentuare a faptului că, în ciuda izolării lor îndelungate de romanitatea nord-dunăreană și a faptului că au fost nevoite să-și însușească și alte limbi, devenind bi- și chiar trilingve, aceste populații continuă să vorbească niște idiomuri romanice. De altfel, în același loc în care vorbește despre păstrarea intactă a fondului latin, savantul aromân nuantează această afirmație, precizând că dialectul aromân „nu arată *aproape* nici o alterare *esențială* în structura [sa] internă” (*ibidem*).

Revenind la factorii care au contribuit la păstrarea comunităților românești sud-dunărene și a idiomurilor vorbite de acestea, accentul cade, după cum am precizat, pe modul de viață mai arhaic și izolat al acestor populații. Pilonul central al acestui mod de viață îl constituie *păstoritul*, îndeletnicire care, potrivit lingvistului clujean, a determinat, inițial, „răspândirea lentă¹⁶ [...] în cete de păstori, așezându-se treptat în ținuturile în care îi întâlnim mai târziu”, fără a se „suprapune peste alte popoare, de la care ar fi putut primi anumite tendințe de limbă” (*Limbă și cultură*,

---

cunoscut faptul că o mare parte dintre aceștia au fost asimilați de către populațiile balcanice cu care au venit în contact, iar o altă parte stăpânesc mai bine limba secundară.

¹⁵ Vezi și *Conservatismul dialectului nostru față de acela al limbii grecești*, p. 97 și *Importanța dialectelor pentru bogăția limbii române*, în „Conferența”, I (1936-1937), 1937, nr. 9 și 10, p. 14.

¹⁶ Această caracteristică a deplasărilor aromânilor, „în număr mic și prin migrațiuni neforțate”, s-a menținut și după ce o parte dintre aromâni au început să se ocupe cu comerțul, în detrimentul păstoritului. Mai mult, chiar și în cazul în care aceștia erau nevoiți să se deplaseze în număr mai mare („când se întâmpla câte o rășcoală, sate întregi se mutau din părțile meridionale ale peninsulei în cele septentrionale”), ei se fereau de imixtiunile cu alte populații, stabilindu-se în apropierea unor așezări locuite tot de aromâni sau ridicându-și propriile sate. În acest fel, susține Th. Capidan, „graiul lor era mai mult sau mai puțin scutit de înrâuriri străine” (*Limbă și cultură*, p. 300).

p. 299), iar, ulterior, situarea locuințelor în locuri izolate, greu accesibile, pe vârfurile munților, fapt care i-a ferit de influențe externe („ca păstori, ei ocupau întotdeauna vârfurile munților și tot aici își construiau locuințele” – *Réponse critique au Dictionnaire d'étymologie koutzovalaque de Constantin Nicolaidi*¹⁷, p. 38).

Din păcate, indiferent cum sunt interpretate afirmațiile lui Th. Capidan cu privire la conservarea elementului latin (vezi *supra*), este greu, după cum precizează și Mircea Borecilă, ca, *sub această formă*, teza conservatorismului romanității sud-dunărene să fie demonstrată științific, deoarece, pe de o parte, parametrii de natură extralingvistică s-au modificat, modul de viață al acestor comunități schimbându-se, iar, pe de altă parte, „pentru că dificultatea de a corela cele două aspecte (lingvistic și etnografic) în mod concret – și nu doar sub forma unor raportări generale, puțin operante și imposibil de supus unui control empiric – ridică în această formulare a problemei, și în fața cercetărilor lui Th. Capidan, dificultăți redutabile, care rămân, evident, fără rezolvare”¹⁸.

În schimb, după cum se știe, raportul dintre expresia lingvistică și realitatea extralingvistică poate fi urmărit, cu rezultate concrete, în cadrul vocabularului. Astfel, având în vedere faptul că aceste comunități au avut un mod de viață „mai” tradițional decât românii din nordul Dunării, lexicul, în special cel de origine latină, ar trebui să poarte amprenta acestei realități fie prin conservarea unor termeni care nu s-au păstrat (sau nu au existat) în dialectul dacoromân, fie prin anumite modificări semantice (dezvoltări de sens, specializări etc.). Deși nu tratează într-un mod explicit acest aspect, în studiile lui Th. Capidan există anumite afirmații și mai ales numeroase exemple care pot constitui premise și pentru un astfel de demers. Un exemplu în acest sens îl constituie precizările sale cu privire la „poziția” și importanța termenilor din sfera păstoritului în cadrul elementelor de origine latină din dialectul aromân: „Vorbind despre fondul latin din dialectul aromân, în primul rând se impune o cercetare asupra termenilor pastorali¹⁹. Aromânii, ca eminenți păstori, s-au ocupat încă din timpurile cele mai vechi cu creșterea turmelor. *Ca o urmare a acestei îndeletniciri, limba lor, în afară de terminologia pastorală cunoscută, mai conține un număr de cuvinte care lipsesc la dacoromâni*” [s.n. A.-M. P.] (*Aromânii*, 145). Și mai important este, însă, faptul că această afirmație

¹⁷ Salonique, Etablis Acquarone, 1909.

¹⁸ Mircea Borecilă, *Theodor Capidan și studiile de etnolingvistică*, p. 181.

¹⁹ Vezi și *Românii nomazi*, p. 175: „După cum graiul acestor români în elementul de bază al limbii române se prezintă într-un stadiu ceva mai vechi, tot așa îndeletnicirea lor cu păstoritul sub formă nomadă se înfățișează în stadiul mai vechi al vieții românești”.

este însoțită de expunerea termenilor²⁰ în discuție, cu precizarea etimologiei și cu explicații bogate privind sensul acestora.

În ceea ce privește reflexele acestei îndeletniciri în plan semantic, trebuie menționată, în primul rând, evoluția suferită de cuvântul *vlah* (nume prin care aromânii sunt numiți de populațiile vecine), care a trecut „de la înțelesul etnic la acela de păstor” (*Românii nomazi*²¹, p. 28), apoi termeni precum *cale* (< lat. *callis*, *-is* „potecă care duce peste înălțimile dealurilor și munților; drum pentru vite care sunt mânate la păscut, drum care duce la pășune”), care, susține savantul aromân, s-a generalizat, în dialect neexistând alți termeni de origine străină pentru denumirea acestei noțiuni (cf. dr. *drum*, *potecă*), tocmai datorită păstoritului, „care, de veacuri, ajunsese îndeletnicirea de căpetenie la aromâni” (*Românii nomazi*, p. 37), *mas* (< lat. *mansum*) „loc de mas al oilor sterpe în timp de noapte, loc unde dorm oile și muntenii vara în timpul nopții, *târlă*” (*Aromânii*, p. 152) (cf. dr. *mas*, care are următoarele sensuri: 1. (Moldova și Transilvania) „poposire”; 2. „popas peste noapte”; 3. (prin extensie) „loc de popas peste noapte” – DA) etc.

Vorbind despre rolul pe care l-a avut păstoritul în viața românilor sud-dunăreni și, implicit, despre reflexele acestuia la nivel lexical, trebuie amintit și studiul *Românii nomazi*, în care savantul aromân oferă o imagine completă a multiplelor aspecte ale acestei îndeletniciri. Dincolo de precizările deosebit de valoroase cu privire la *formele vieții păstorești la aromâni – transhumanța, seminomadismul și nomadismul* –, important pentru demersul nostru este faptul că, deși această lucrare are, după cum însuși mărturisește, „mai mult un caracter etno-istoric decât filologic” (*Românii nomazi*, p. 87), faptele de limbă nu lipsesc, constituind chiar, alături de un bogat material extralingvistic, argumente în soluționarea unor aspecte mai puțin clare ale vieții acestor români sau, situația opusă, anumite caracteristici ale condițiilor și modului lor de viață sunt folosite în elucidarea etimologiei unor cuvinte (de ex., termenul *fălcare*).

Una dintre problemele controversate abordate de Th. Capidan în acest studiu privește natura îndeletnicirilor aromânilor: se ocupau aceștia exclusiv cu păstoritul sau cunoșteau și cultura pământului? Pentru clarificarea acestei chestiuni, savantul aromân întreprinde o analiză complexă și riguroasă, în care argumentele lingvistice, considerate de prim rang, sunt completate, întărite de aspecte care țin de tipul de organizare socială întâlnită la această populație.

Astfel, Th. Capidan grupează termenii de origine latină din sfera vieții agricole pe câmpuri lexicale (termeni pentru *însemnarea terenului*

²⁰ Dintre aceste cuvinte din domeniul vieții pastorale, doar trei se găsesc și în dialectul meglenoromân (*mirindzu*, *căprin* și *rusă*) (*Aromânii*, p. 147).

²¹ *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.

arabil, pentru sculele de trebuință la munca câmpului, pentru cereale, pentru păioase), luând, însă, în discuție doar acei termeni²² cu valoare probatorie, mai precis, acele cuvinte a căror prezență în dialect nu s-ar fi putut datora contactului aromânilor cu populațiile câmpene. Este vorba de cuvinte precum *ariia* (< lat. *area*), *triiare* (< lat. *tribulo*, -*are*), *zvinturare* (< lat. *ex-ventulo*, -*are*), *seațire* (< lat. *sicilis*, -*em*), *șițirare* (< lat. *sicilo*, -*are*) și, mai ales, *arată* „plug” (< lat. *aratrum*), *sărc'are* „a curăța ogoarele de ierburi” (< lat. *sarc(u)lo*, -*are*) și *vomeră* „fierul lat al plugului” (< lat. *vomer*, -*em*) (*ibidem*, p. 33). Ultimii doi termeni, care denumesc o acțiune, respectiv un obiect de amănunt, alături de *arată*, „cuvânt de bază”, „nu puteau ajunge până la noi, afirmă savantul aromân, decât numai admitând că nu numai românii, peste tot, dar și aromânii, după despărțirea lor de dacoromâni, au trebuit multă vreme să se ocupe cu agricultura, tot așa de intensiv, cum mai târziu au continuat să se ocupe cu păstoritul” (*Românii nomazi*, p. 35).

Acestor cuvinte-argumente din terminologia agricolă, Th. Capidan le mai adaugă și alți doi termeni de origine latină din dialectul aromân, *car* și *cărare* (< lat. *carraria* „drumul pe unde treceau carele”) care, chiar dacă astăzi sunt pe cale de a ieși din uz (sunt consemnați, însă, în lucrări lexicografice, în literatura populară și în toponimie), demonstrează atât faptul că aromânii se ocupau și cu cultivarea *agrelor*, cât și că, alături de aromânii chervanagii, existau și aromânii *cărăuși*, care se ocupau cu transportul cerealelor (*ibidem*, p. 38).

În sprijinul rezultatelor obținute din analiza materialului lexical sunt aduse și fapte care țin de sfera organizării sociale a acestei populații, și anume structura *fălcărilor*²³, asemănătoare cu alte forme de organizare

²² Termenilor din sfera agricolă evidențiați de Th. Capidan, care probează faptul că aromânii au cunoscut, alături de păstorit, și cultura pământului, li se adaugă *arător* „plugar” și *arătură* „champ labouré”, pentru care vezi Vasile Frățilă, *Glose aromâne (Pe marginea „Autobiografiei” lui C. Belemace)*, în idem, *Studii lingvistice*, Timișoara, Ed. Excelsior, 1999, p. 170-171.

²³ Din punct de vedere etnolingvistic este interesant și modul în care Th. Capidan explică originea cuvântului *fălcare*. Apreciind că originea acestui termen trebuie pusă în legătură cu „felul vechilor așezări românești”, savantul aromân propune drept etimon latinescul *falcalis*, -*em* (< *falx*, -*cem* „secere”), care a trebuit să însemne inițial „porțiunea de pământ în forma «secerei» pe care se afla grupată o așezare de mai multe familii” (*Românii nomazi*, p. 165-166). Th. Capidan acceptă ca posibil etimon și lat. *falcaria*, propus de Candrea și Densusianu (*Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, București, 1907-1914), însă nu cu înțelesul dat de aceștia, „portion de terre fauchée”, ci cu acela de „porțiunea de pământ sub forma unei falce”, întrucât „la alegerea unui loc pentru o așezare nu juca nici un rol faptul dacă porțiunea de pământ este secerată sau nu. Principalul era ca satul sau felul de așezare să aibă o formă care putea ajuta mai bine la apărarea lui atunci când satul ar fi fost atacat din afară. În cazul acesta, forma secerei convenea cel mai mult” (*Românii nomazi*, p. 166); vezi și *Aromânii*, p. 146.

socială specifice populațiilor sedentare (de ex., *zadruga* la slavi), precum și sensul pe care trebuie să-l fi avut inițial cuvântul *celnic* („la origine, celnicul nu era un fruntaș printre păstori, așa cum el este astăzi la aromânii nomazi, ci o autoritate a cărei evoluție a ajuns numai la demnitatea pe care o avea în sec. XIV la sârbi, popor sedentar. În această funcțiune (sic!) el a trebuit să existe odată și la aromâni” (*Românii nomazi*, p. 39)).

Din studiul consacrat *Românilor nomazi*, trebuie reținute și considerațiile lui Th. Capidan privind *portul* aromânilor păstori și munteni. Deși analiza realizată de savantul aromân în vederea demonstrării vechimii și a specificului acestui port (văzut ca factor/element de individualizare etnică) are, ca de altfel întreg studiul în discuție, un caracter preponderent „etno-istoric” (vezi *supra*), informațiile furnizate de faptele lingvistice constituie, din nou, argumente importante în rezolvarea problemelor urmărite. Altfel spus, potrivit lingvistului clujean, vechimea portului acestor populații este susținută atât de forma²⁴ unitară sub care se prezintă acesta în cadrul tuturor tulpinilor de păstori aromâni, cât și de originea unora dintre cuvintele care denumesc piese de bază: *căculă*, *brân* (de origine autohtonă), *cămeașă*, *keptar*, *sarică* și *tâmbare* (de origine latină), *zmeane* (de proveniență veche slavă) (*ibidem*, p. 86-87). Dacă în cazul acestor realii, originea termenilor care le desemnează constituie „garanția” vechimii și, implicit, a importanței lor în constituirea specificului portului aromânesc, în cazul altor piese de îmbrăcăminte precum *șipune*, *cunduș*, *tălăgar*, *lot* și *čoariș* (*ibidem*, p. 86, 87), argumentul principal pentru includerea lor în rândul elementelor care alcătuiesc specificul acestui port nu-l mai constituie proveniența acestora (după cum demonstrează denumirile lor, este vorba de împrumuturi recente), ci procesul de adaptare/integrare la care au fost supuse în momentul în care au fost împrumutate: „Numai așa se explică de ce *șipunea* aromânilor nu se mai aseamănă cu *zăbunul* dacoromânilor, sau cu *zubunul* sârbilor și cu *džiponul* albanezilor, deși toate au plecat de la haina venețiană *zipon-zupon*, care este străină și la italieni și, probabil, a avut o altă formă” (*ibidem*, p. 95).

În *monografia* consacrată descrierii vieții păstorești la aromâni, Th. Capidan nu a inclus și tulpina păstorilor aromâni grecizați cunoscuți sub numele de sărăcăciani, aceștia făcând, în schimb, obiectul unui studiu special: *Sărăcăciani. Studiu asupra unei populațiuni românești*

²⁴ Th. Capidan realizează și o expunere detaliată a pieselor de vestimentație (atât a celor purtate de bărbați, cât și de femei), cu indicarea materialului, culorii, formei, întrebuințării acestora, făcând uneori comparații și cu portul aromânilor sedentari, mai supus influențelor externe. Această descriere amănunțită a portului popular aromânesc este însoțită de expunerea terminologiei aferente, cu precizarea denumirilor care există în cadrul diferitelor tulpini.

*grecizate*²⁵, în care datele etnografice și cele lingvistice sunt analizate într-o manieră mai unitară și mai sistematică și în care intenția de a realiza o astfel de abordare interdisciplinară este declarată. Mai mult, perspectiva etnolingvistică este dublată și întărită de una comparativă, articolul lui Th. Capidan întrunind, în acest fel, toate cerințele unui studiu de etnolingvistică comparată.

Încercând să demonstreze originea românească a sărăcăcianilor și să combată, astfel, părerea lingvistului danez Cristian Höeg care, în lucrarea *Les Saracatsans. Une tribu nomade grecque*²⁶, a susținut originea grecească a acestora, Th. Capidan consideră că una dintre principalele carențe ale studiului amintit o constituie tocmai absența dimensiunii comparative, mai exact, corelarea modului de viață al acestor păstori cu cel al altor populații balcanice la care păstoritul deține un loc de frunte (în primul rând, aromânii), operație care ar fi putut furniza date importante în rezolvarea acestei chestiuni.

Realizând tocmai un astfel de demers, Th. Capidan identifică o serie de similitudini între modul de viață al sărăcăcianilor și al altor tulpini de aromâni (aceiași tip de locuință întâlnit și la fărșeroți și la sărăcăciani – „și unii și alții locuiesc în colibe rotunde cu vârful (acoperișul) colibeii numit *cățulă*” (*Sărăcăciani*, p. 958); organizarea socială asemănătoare cu cea întâlnită la toate tulpinile de aromâni – familii grupate sub conducerea unui *celnic*, care are aceleași atribuții la ambele populații; „identitatea” în port „în forma lui cea mai veche” (*ibidem*) și obiceiuri, în special cu fărșeroții), care, coroborate cu cele lingvistice (în idiomul vorbit de sărăcăciani există aproximativ 70 de cuvinte aromânești, cea mai mare parte a acestora fiind termeni din sfera vieții păstorești – *ibidem*, p. 948-956), constituie tot atâtea argumente pentru demonstrarea originii românești a acestei populații, evidențiind, încă o dată, relevanța și utilitatea unei abordări de acest tip.

A doua „arie problematică majoră” identificată în opera lui Th. Capidan, în care abordarea interdisciplinară este predominantă, privește concordanțele existente între limbile balcanice, „fenomen” cunoscut în literatura de specialitate sub numele de *convergence area*, *Sprachbund* sau *uniune lingvistică balcanică*. Considerațiile savantului aromân cu privire la această chestiune se găsesc, în principal, în discursul său de recepție la Academia Română, *Romanitatea balcanică*²⁷.

²⁵ În „Dacoromania”, IV, partea a II-a (1924-1926), 1927, p. 923-959.

²⁶ C. Höeg, *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque. I. Etude linguistique précédée d'une notice ethnographique; II. Textes (contes et chansons, vocabulaire technique, index verborum)*, Paris, 1925-1926, apud Th. Capidan, *Sărăcăciani*, p. 923.

²⁷ Discurs rostit la 26 mai 1936 cu răspunsul d-lui Sextil Pușcariu, 1936, Academia Română. Discursuri de recepție, LXVII.

Bun cunoscător al teritoriului balcanic, precum și al limbilor și realităților – actuale și trecute – din acest areal, Th. Capidan a intuit faptul că, pentru definirea așa-numitei *uniuni lingvistice balcanice* și, totodată, pentru identificarea cauzelor care au dus la constituirea acesteia, este necesară o corelare a faptelor lingvistice cu cele extralingvistice, doar o astfel de abordare²⁸ – completă și complexă, cu luarea în considerare a tuturor factorilor care ar fi putut influența, într-un fel sau altul, evoluția „convergentă” a acestor limbi, având șanse reale de reușită. Deși, după cum preciza Mircea Borcilă, elementele de noutate aduse de Th. Capidan nu sunt numeroase, acesta „trebuie considerat, alături de Sextil Pușcariu, printre savanții care au pus bazele cercetării strict științifice a relațiilor cultural-lingvistice interbalcanice”²⁹.

O primă observație importantă făcută de lingvistul clujean în această problemă se referă la necesitatea ordonării/ierarhizării materialului comun limbilor vorbite în această parte a Europei în funcție de importanța, de puterea de relevanță a fenomenelor: „trebuie să facem deosebire între ceea ce constituie realități lingvistice permanente cu o răspândire uniformă în toate limbile balcanice și între ceea ce constituie [sic!] numai accesoriu și lipsit de uniformitate” (*Romanitatea balcanică*, p. 50).

Asemeni lui Sextil Pușcariu³⁰, Th. Capidan consideră, în termenii criteriului menționat, că aspectul comun al limbilor sud-est europene se datorează, în principal, elementelor *accesorii* – anumite similitudini de ordin lexical (cuvinte de civilizație comună, cu dezvoltări semantice asemănătoare, proverbe), sintactic și frazeologic, precum și unele credințe, tradiții și obiceiuri comune – și nu unui „sistem constant de corespondențe gramaticale” (*ibidem*, p. 30), ca în cazul limbilor înrudite. Astfel, deși, într-un studiu din 1924, savantul aromân considerase că limbile care

²⁸ „Sarcina mea, în această expunere este să arăt, pe temeiul acestor principii [fiziologic, psihologic și social], dar mai ales a celor două din urmă [sic!], psihologic și social, cauzele eficiente care au determinat aspectul balcanic al romanității noastre în relație cu diferitele evenimente istorice. Pentru toate acestea însă, se cere mai întâiu [sic!] să facem cunoștință cu configurația fizică a Peninsulei Balcanice, pentru că, nicăieri ca în Balcani, nu se arată o legătură atât de strânsă între faptele umane și condițiunile [sic!] naturale ale porțiunii de spațiu terestru, în care aceste fapte se desfășoară” (*Romanitatea balcanică*, p. 13-14).

²⁹ Mircea Borcilă, *Theodor Capidan și studiile de etnolingvistică*, p. 187.

³⁰ Vezi, în special, *Limba română*, I, p. 164: „Aceași atmosferă locală, aceleași influențe culturale, aceeași religie și același folclor, dar mai ales aceeași structură socială au produs aceeași mentalitate, cu concepții și convingeri identice, care, la rândul ei, a produs aceeași imaginație lingvistică, cu trebuințe identice de îmbogățire a graiului. Când gândul era îmbrăcat într-o formă nouă, expresia figurată era ușor înțeleasă, apreciată, primită sau imitată imediat. Așa se explică de ce [...] cele mai numeroase coincidențe se găsesc tocmai în frazeologie și în expresiile metaforice”.

constituie așa-numita *uniune lingvistică balcanică* pot fi reduse la o singură „limbă-tip”³¹, în lucrările ulterioare va accepta existența unei astfel de „uniuni” doar în măsura în care prin aceasta se înțelege o unitate care are la bază o serie de elemente de „civilizație și de împrumut” (nici măcar sub acest aspect uniunea lingvistică balcanică nu se prezintă ca un tot unitar³²) și nicidecum o „unitate lingvistică, comparabilă unităților care au la bază o origine comună” (*Romanitatea balcanică*, p. 50, 52).

Dincolo de aceste delimitări teoretice ale problemei, important pentru demersul nostru este și faptul că, pentru identificarea motivelor care au dus la constituirea acestui aspect balcanic, Th. Capidan pornește, după cum însuși mărturisește, de la studiul anumitor „realități din viața popoarelor balcanice” (*ibidem*, p. 30), luând în considerare aspecte de ordin geografic, istoric și, nu în ultimul rând, aspecte legate de tipul de cultură pe care îl ilustrează fiecare popor din acest areal.

³¹ “[...] În limba fiecărui popor din peninsula Balcanică, inclusiv [a] români[lor], în afară de elementul constitutiv, specific pentru fiecare limbă în parte, mai intră ceva care, la prima vedere, ar părea că nu-i nici grecesc, nici albanezesc [sic!], nici românesc, nici slav, însă care, nu numai că este ceva comun pentru fiecare din aceste limbi, dar pare așa de firesc, încât toate aceste limbi, deși au cuvinte deosebite, se pot reduce la una și aceeași *limbă-tip*, pentru care numai dacă am vrea să-i schimbăm cuvintele – fără a ne mai preocupa de frazeologie sau sintaxă – am putea obține orice limbă balcanică am dori: greacă, albaneză, română sau sârbă” (*Raporturile lingvistice slavo-române, I. Influența română asupra limbii [sic!] bulgare*, în „Dacoromania”, III (1922-1923), 1924, p. 132.

³² „Cu toate acestea, ar fi să exagerăm, dacă ne-am închipui că această conformație aproape unitară ar fi identică pentru toate limbile balcanice. [...] *Deosebiri ale acestei conformații nu se arată numai de la o limbă la alta, dar și de la o regiune la alta în sânul aceleiași limbi* [s.n. A.-M. P.]. Aceasta dovedește că aspectul balcanic al limbilor vorbite de popoarele sud-est europene sub raportul unităților de civilizație și împrumut nu reprezintă ceva organic unitar, ci accesoriu și regional” (*Romanitatea balcanică*, p. 50).

În soluționarea problemei aspectelor comune limbilor sud-est europene, de un real folos ar fi fost atlasele lingvistice, întocmite fie pentru fiecare limbă balcanică în parte, fie pentru întregul spațiu balcanic (această idee a fost avansată pentru prima dată de Tache Papahagi la primul congres al filologilor români de la București, în 1926; vezi, în acest sens, Zamfira Mihail, *Etimologia din perspectivă etnolingvistică*, p. 33-35).

Necesitatea realizării unor astfel de instrumente lingvistice este susținută, chiar dacă sub o formă nu întotdeauna suficient de explicită, și de Th. Capidan. Astfel, vorbind despre elementele balcanice pătrunse în limba română prin intermediul limbilor slave meridionale, savantul aromân aprecia că această problemă nu va putea fi soluționată atâta timp cât „nu se va produce ordine în materialul balcanic, în sensul de a se cunoaște cu precizie ceea ce ține de fondul indigen, de ceea ce revine fiecărei limbi în parte. *În domeniul acesta, amestecul este atât de mare, încât un început de lămurire se va putea face abia după ce se va reuși să se fixeze extensiunea geografică a fiecărui cuvânt în parte*” [s.n. A.-M. P.] (*Limbă și cultură*, p. 228). Vezi și *Raporturile lingvistice slavo-române*, p. 176: „Cât timp vom duce lipsă de monografii speciale pentru fiecare limbă în parte, în care să se stabilească ce este specific al ei și ce este împrumutat din altă limbă, chestiunea coincidențelor și paralelismelor nu va spune nimic precis privitor la puterea de influență pe care o limbă ar fi putut-o exercita asupra alteia”.

Astfel, un prim factor care a favorizat constituirea aspectelor comune limbilor sud-est europene este, în opinia lui Th. Capidan, configurația fizică a Peninsulei Balcanice. Aspectul prin excelență orografic³³ al acestui teritoriu, precum și existența unor mijloace de comunicație preponderent naturale – văi mai mari sau mai mici, drumuri păstorești – au facilitat izolarea grupurilor umane care se depărtau de așezările lor de baștină și, în cele din urmă, asimilarea, deznaționalizarea acestora prin limbă de către populațiile în mijlocul cărora ajungeau („Prin izolare se explică în Balcani pierderea slavilor în mijlocul grecilor și albanezilor, din care azi n-au mai rămas decât numai numele de localități slave în Grecia și Albania. Tot prin izolare au dispărut populațiile albaneze și aromâne în mijlocul grecilor și slavilor. Aceluiași proces [i-]au fost supuse în nordul peninsulei populațiile slave în mijlocul românilor și populațiile românești în mijlocul slavilor” (*ibidem*, p. 17)).

Așadar, factorul geografic, dublat de evenimentele istorice care au provocat numeroase deplasări de populație, precum și extraordinara mobilitate a popoarelor balcanice, determinată în special de ocupația acestora cu păstoritul, au făcut ca această parte a Europei să fie cadrul unor fuziuni etnice și, implicit, lingvistice, puțin obișnuite, care, corelate cu

³³ Th. Capidan oferă câteva exemple și pentru modul în care aspectul orografic al Peninsulei Balcanice se reflectă în toponimie („numiri topice” precum *tsitate*, *castru*, *căstrie* cu compusele *Malacastru*, *Ghinocastru*, *Arghirocastru* sunt frecvente în Peninsula Balcanică) și în antroponimie (*Castrati*, *Castrioti*, precum și alte antroponime care au la bază sensul de „locuitorii unei localități întărite cu castru”) (*Romanitatea Balcanică*, p. 14).

Un alt exemplu ilustrativ pentru modul în care configurația fizică a Peninsulei Balcanice se reflectă la nivel lexical, îl găsim în *Numele geografice din România și Dicționarul toponimic român* („Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, seria III, tomul XV, 1946, mem. 2, p. 1-42). Încercând să explice diferența în alegerea determinatului din structura numelor de așezări la tracii din sudul Dunării și geto-dacii din nordul fluviului, savantul aromân pornește de la aspectul fizic al regiunilor ocupate de aceste populații, considerând că acesta a determinat, într-un fel sau altul, folosirea (alegerea) unuia dintre cele două elemente: *-dava* (*-deva*) la geto-daci (*Buridava*, *Capidava* etc.), respectiv *-para* (*-pera*) la tracii din sudul Dunării (*Druzipara*, *Bessapara* etc.).

Lingvistul clujean apreciază că determinatul *-para* provine din rădăcina indoeuropeană **per-* „a duce dincolo, a transporta, a trece” și are sensul „vad, trecătoare, drum”, fiind astfel termenul cel mai potrivit pentru a desemna amplasamentul așezărilor trace, situate, datorită caracterului preponderent montan al regiunilor din sudul Dunării, „pe văi, de-a lungul drumurilor și al trecătorilor” (*ibidem*).

Ca etimon al cuvântului *-dava*, Th. Capidan propune rădăcina indoeuropeană **dhe* „a pune, a așeza”, însemnând la origine „așezare, sat”, semnificație ce corespunde unei necesități determinate de configurația geografică a ținuturilor din nordul Dunării, „geto-dacii, care în cea mai mare parte erau agricultori și își aveau satele mai mult în câmpie, [având] nevoie pentru denumirea satelor lor de un cuvânt care să însemneze, simplu, <așezare>” (*ibidem*).

influențele venite din partea „unităților de civilizație superioară” (*ibidem*, p. 49), au contribuit la formarea unei *mentalități* balcanice comune, reflectată, cu precădere, la nivel lexical, în acele particularități numite de Th. Capidan *accessorii*.

În acest „conglomerat”, mozaic etnic, reprezentat de Peninsula Balcanică, poporul cu civilizația cea mai dezvoltată au fost grecii. Acest fapt, precum și prestigiul limbii grecești, au determinat numeroși lingviști să atribuie acestei influențe un rol deosebit de important în constituirea aspectului „comun” al limbilor sud-est europene. În opoziție cu aceștia, Th. Capidan apreciază că influența grecească a fost redusă, aspect explicabil, în principal, prin absența grecilor din interiorul Peninsulei. Această situație oarecum surprinzătoare, având în vedere că prezența lor a fost semnalată în regiuni mult mai îndepărtate de vechea Eladă, este interpretată de savantul aromân ca fiind o consecință a modului lor de viață³⁴: „pentru greci, adevărata patrie este marea. De când există ei în peninsulă, marea a fost centrul în care s-a polarizat întreaga lor activitate. Pentru ei, continentul nu reprezenta decât o țară de exploatat. Ei nu se gândeau și nici nu puteau să-l câștige spre a introduce civilizația lor. Le ajungea să-l exploateze din punctul de vedere comercial, adică să atragă bogățiile din interiorul lui, în schimbul mărfurilor pe care le aduceau din țările cele mai îndepărtate. Oricât de fertilă ar fi fost o regiune, nu-i atrăgea numai dacă la acea regiune duceau drumuri de comunicații proprii pentru traficul comercial. Din acest motiv, de cele mai multe ori și aproape în toate ținuturile de expansiune veche grecească, ei au rămas legați solului de lângă mare” (*ibidem*, p. 21-22).

Afirmația lui Th. Capidan privind răspândirea grecilor în antichitate, în Peninsula Balcanică, contrazice datele pe care le oferă numărul mare de inscripții în limba greacă descoperite în Albania și Macedonia. Însă prezența inscripțiilor³⁵, susține lingvistul clujean, nu

³⁴ Potrivit lui Th. Capidan, acestui tip de viață *maritim* i se opune tipul *montan* – reprezentat de aromâni și de albanezi, respectiv cel *agricol* – caracteristic populației slave (vezi, în acest sens, *Romanitatea balcanică*, p. 21, 43).

³⁵ Pe baza discrepanței existente între numărul de inscripții în limba greacă și prezența reală a elementului grec, Th. Capidan contestă valabilitatea liniei Jireček, apreciind că „împărțirea Peninsulei Balcanice în două zone diferite, în funcție de numărul de inscripții în greacă sau latină [...] nu corespunde realităților balcanice” (*La Romanité balkanique*, în „Balcania”, I, 1938, p. 51). Totodată, prezența puțin numeroasă a grecilor în perioada veche în interiorul Peninsulei Balcanice a constituit unul dintre argumentele aduse de lingvistul clujean pentru susținerea autohtoniei unor aromâni în locurile în care se găsesc astăzi: „judecând după acest criteriu greșit, strămoșii aromânilor n-ar fi putut trece dincolo de linia trasată de Jireček, căci pe dată ar fi fost înghițiți de greci. Și totuși, dacă ne referim la spusele cronicarului grec din sec. XI, Kekaumenos, aflăm că celnicii aromânilor petreceau vara cu turmele pe înălțimile munților din Bulgaria, iar iarna veneau la iernatec

demonstrează și existența unei populații numeroase grecești și, cu atât mai puțin, o influență a limbii grecești, ci doar faptul că întreaga Peninsulă se afla sub influența culturii, nu a limbii (!), grecești. Această distincție între influența exercitată, pe de o parte, de *limba* și, pe de alta, de *cultura greacă*, asupra căreia Th. Capidan a insistat în numeroase rânduri, este necesară pentru o înțelegere justă a contribuției grecești la formarea aspectului balcanic, deoarece, chiar dacă a existat o influență a culturii bizantine, susține savantul aromân, aceasta „a trecut de la popor la popor fără cunoașterea limbii grecești în straturile de jos ale poporului. Ea a contribuit cel mult la uniformizarea unor concepții despre viață. Dar și sub acest raport, am exagera prea mult, dacă am admite că totul vine de la bizantini” (*ibidem*, p. 32-33).

Un alt argument adus de Th. Capidan în favoarea susținerii influenței reduse a limbii grecești îl constituie absența elementelor vechi grecești din română și albaneză („terminologia creștină, [...] în primele două secole din era creștină, s-a răspândit în Orient în limba greacă. În privința aceasta, azi, avem mai puține cuvinte grecești în limbile română și albaneză decât în celelalte limbi romanice” (*ibidem*, p. 26)), precum și situația aromânei. După cum se știe, aromânii, din momentul despărțirii dialectale, au fost în contact permanent cu civilizația și limba greacă, însă, în mod surprinzător, idiomul lor „nu arată particularități mai multe sau mai vechi, care să îndreptățească, sub acest raport, un plus de influență grecească” (*ibidem*, p. 32).

Dacă în ceea ce privește aspectul balcanic al romanității orientale contribuția greacă și cea slavă³⁶ s-au concretizat, cu precădere, în elemente de ordin secundar, aportul substratului traco-ilir a fost mult mai important, putând fi urmărit, în opinia lui Th. Capidan, atât la nivel lexical³⁷, cât și fonetic, morfologic și sintactic.

în Thesalia. Acest obicei pe care aromânii îl practică și azi, desigur că l-au practicat cu un mileniu înainte de spusele cronicarilor, înainte chiar de a fi fost români” (*Aromânii*, p. 25).

³⁶ „Trebuie să facem o deosebire între influența slavă asupra limbii române și între contribuția slavă la aspectul balcanic. Cea dintâi este foarte puternică, întrucât a fost ajutată de biserică și administrație; cea din urmă foarte redusă” (*Romanitatea balcanică*, p. 34).

³⁷ Th. Capidan realizează și o clasificare pe sfere semantice a cuvintelor din fondul autohton (*părțile corpului, rude de aproape, îmbrăcăminte, termeni pastorali, nume de plante, cuvinte pentru desemnarea unei autorități, la început, cu întrebuițare în viața pastorală, nume de viețuitoare, cuvinte care țin de înfățișarea fizică a pământului* (*Romanitatea balcanică*, p. 35-36), locul central deținându-l, și în acest caz, cuvintele care au legătură, într-un fel sau altul, cu viața păstorească. Vezi, în acest sens, și Grigore Brâncuș, *Semantica termenilor românești din substrat*, în *Semantica și semiotică* (sub redacția acad. I. Coteanu și prof. dr. Lucia Wald), București, 1981, p. 211-215.

Așadar, concepția lui Th. Capidan privind modul de abordare a controversatelor raporturi interbalcanice³⁸ și, mai ales, aplicarea acesteia, i-au permis să realizeze, după cum afirma M. Borcilă, „una din cele dintâi încercări de delimitare mai riguroase a aspectului propriu-zis etnolingvistic al chestiunii și, în același timp, de abordare a ei din unghiul situației actuale a idiomurilor romanice sud-dunărene”³⁹. Însă aceste delimitări/precizări cu caracter mai mult teoretic, ar fi trebuit completate cu o analiză concretă a concordanțelor lingvistice balcanice, aspect care, din păcate, cu puține excepții, nu se regăsește în opera savantului aromân.

O astfel de excepție o constituie articolul *Le jeu aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais*, care constituie, prin metoda utilizată, un adevărat model de cercetare etnolingvistică comparativă sud-est europeană.

Deși nu au intrat în atenția cercetătorilor, jocurile de copii întâlnite la popoarele balcanice ilustrează, la scară redusă, complicatele raporturi interbalcanice atât prin răspândirea lor extraordinară, cât și prin faptul că, în ciuda originii diferite, au dezvoltat, datorită anumitor împrejurări, un număr mare de trăsături comune.

Privit din această perspectivă, articolul lui Th. Capidan este important nu numai datorită rezultatelor concrete la care ajunge autorul în legătură cu situația jocului cu arșice la români, slavi și albanezi, cât și prin faptul că modalitatea de abordare, precum și problemele ridicate sunt valabile nu numai pentru acest caz particular, ci și pentru majoritatea concordanțelor sud-est europene. Astfel, întrebarea centrală care se ridică cu privire la similitudinile balcanice identificate în cazul jocului cu arșice, dar și cu privire la concordanțele existente, în general, în arealul balcanic, este dacă aceste trăsături comune derivă dintr-un izvor unic (limba și cultura greacă) și s-au extins apoi și la celelalte popoare balcanice sau au apărut independent în cadrul fiecărei comunități balcanice, suferind ulterior influențe reciproce.

---

³⁸ Concepția lui Th. Capidan cu privire la necesitatea unei perspective largi, interdisciplinare în interpretarea realităților balcanice, este ilustrată și de modul în care acesta a încercat să elucideze probleme controversate precum originea și teritoriul de formare a poporului albanez (vezi, în special, *Romanitatea balcanică*, p. 40-47). Pentru rezolvarea acestor aspecte, savantul aromân a atras în discuție elemente care privesc tipul de civilizație pe care-l ilustrează albanezii (mai exact, tipul *muntean*), precum și argumente care țin de sfera organizării sociale a acestora, criticând chiar poziția unor lingviști care, abordând aceeași problemă, s-au folosit exclusiv de mijloace lingvistice: „[...] je crois qu'on exagère trop lorsqu'on veut expliquer tout par des moyens linguistiques, sans tenir compte des réalités balkaniques” (*La Romanité Balkanique*, p. 52; vezi și p. 53); vezi și idem, *Romanitatea balcanică*, p. 44.

³⁹ *Theodor Capidan și studiile de etnolingvistică*, p. 187.

În ceea ce privește jocul cu arșice, studiind comparativ terminologia acestui joc la români (aromâni și dacoromâni), slavi și albanezi, precum și diferitele forme sub care se practică acesta (cu trimitere și la situația existentă în antichitatea greacă), și ținând seama de marea lui extensiune geografică (este cunoscut în toată Europa, Asia etc.), Th. Capidan ajunge la concluzia că se poate vorbi de o *poligeneză* a jocului cu arșice, acesta fiind cunoscut „peste tot unde a existat un început de viață pastorală” (*ibidem*, p. 229). Modificările pe care le-a suferit de-a lungul timpului se datorează, însă, influențelor reciproce exercitate de popoarele balcanice, cu un plus de influență venit din partea grecilor, în special asupra popoarelor din vecinătatea lor, fapt dovedit de popularitatea de care se bucura jocul în discuție la aceștia, dar mai ales de prezența în cadrul terminologiei din aromână a acestui joc atât a unor cuvinte vechi grecești (*basileus*, *ippos*, *curilos*), cât și a unor elemente mai recente. Din păcate, influența greacă se poate detecta mai mult la nivel lexical, nu și la cel al formelor sub care se practică acest joc, deoarece pentru perioada veche informațiile sunt puțin numeroase, iar pentru perioada actuală, Th. Capidan nu a dispus de materialul necesar realizării unei comparații în acest sens. Terminologia jocului cu arșice la români, slavi și albanezi atestă și prezența unor influențe mai recente, dintre acestea pe primul loc situându-se cea turcă, iar, pentru jocul românesc, după această influență, cantitativ, aflându-se cea slavă (în special în cazul românilor din Macedonia).

Așadar, rezultatele obținute de Th. Capidan în acest studiu demonstrează că și jocurile pentru copii, în speță jocul cu arșice, pot fi incluse în categoria acelor elemente care au contribuit la formarea aspectului comun al limbilor sud-est europene și la a căror apariție și difuzare: „fiecare popor balcanic a contribuit cu o parte din sufletul și simțirea lui. Dacă însă mai târziu acestea au ajuns un bun comun pentru toate popoarele balcanice, aceasta se datorește numai exageratei promiscuități balcanice, promiscuitate provocată de mulțimea evenimentelor istorice și susținută de aspectul prea fragmentar al peninsulei” (*Romanitatea balcanică*, p. 33).

În loc de concluzii:

Studiile propriu-zise de etnolingvistică ale lui Th. Capidan sunt puțin numeroase, însă perspectiva etnolingvistică este prezentă, chiar dacă mai mult sau mai puțin sistematic, în majoritatea lucrărilor sale. Acest fapt, dar mai ales rezultatele concrete la care ajunge Th. Capidan (în privința îndeletnicirilor străromânilor, originii sărăcăcianilor, uniunii lingvistice balcanice etc.) prin aplicarea acestei „metode”, îl așază pe acesta în rândul lingviștilor români care au pus bazele cercetării interdisciplinare a

fenomenului lingvistic, îndepărtându-se, în acest fel, de doctrina neogramatică în spiritul căreia își făcuse studiile la Leipzig și își începuse activitatea științifică.

BIBLIOGRAFIE

- Borcilă, Mircea, *Opera lingvistică a lui Theodor Capidan*, în „Cercetări de lingvistică”, XXIV, 1979, nr. 2, p. 129-158.
- Idem, *Theodor Capidan și studiile de etnolingvistică*, în „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte”, seria IV, tomul II, 1981, EA, p. 179-196.
- Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Academia Română. Studii și cercetări, XX, 1932.
- Idem, *Conservatismul dialectului nostru față de acela al limbii grecești*, în „Lumina” [Bitolia], IV, 1906, nr. 4, p. 97-101.
- Idem, *Importanța dialectelor pentru bogăția limbii române*, în „Conferența”, I (1936-1937), 1937, nr. 9 și 10, p. 14.
- Idem, *Însemnătatea dialectului nostru aromânesc*, în „Lumina” [Bitolia], III, 1905, nr. 4, p. 106-111.
- Idem, *La Romanité Balkanique*, în „Balcania”, I, 1938, p. 47-54.
- Idem, *Limbă și cultură*, București, 1943.
- Idem, *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, Academia Română. Studii și cercetări, VII, 1925.
- Idem, *Numele geografice din România și Dicționarul toponimic român*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, seria III, tomul XV, 1946, mem. 2, p. 1-42.
- Idem, *Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influența română asupra limbei bulgare*, în „Dacoromania”, III (1922-1923), 1924, p. 129-238.
- Idem, *Réponse critique au Dictionnaire d'étymologie koutzovalaque de Constantin Nicolaidi*, Salonique, Etablis Acquarone, 1909.
- Idem, *Romanitatea balcanică*. Discurs rostit la 26 mai 1936 cu răspunsul d-lui Sextil Pușcariu, 1936, Academia Română. Discursuri de recepție, LXVII.
- Idem, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.
- Idem, *Sărăcăciani. Studiu asupra unei populațiuni românești grecizate*, în „Dacoromania”, IV, partea a II-a (1924-1926), 1927, p. 923-959.
- Idem, *Le jeux aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais*, în „Revue internationale des études balkaniques”, tom. I, 1934, p. 211-231.
- Frățilă, Vasile, *Glose aromâne (Pe marginea „Autobiografiei” lui C. Belemace)*, în idem, *Studii lingvistice*, Timișoara, Ed. Excelsior, 1999, p. 164-181.
- Mihail, Zamfira, *Etimologia din perspectivă etnolingvistică*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.
- Idem, *Recherches d'ethnographie linguistique comparée du sud-est européen*, în „Bulletin AIESEE”, XI (1973), nr. 1-2, p. 139-150.
- Idem, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, în „Revista de etnografie și folclor”, 1989, nr. 4, p. 371-373.

Puşcariu, Sextil, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1976.

**ASPECTS ETHNOLINGUISTIQUES DANS L'OEUVRE DE
THEODOR CAPIDAN**
(Résumé)

La perspective ethnolinguistique est présente d'une manière plus ou moins systématique dans presque toutes les études de Theodor Capidan. L'application de cette méthode lui permet d'obtenir des résultats notables pour des problèmes tels que les anciennes occupations des aroumains, l'origine des saracatsans, l'union linguistique balkanique, etc.